

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та філософії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри політології та філософії

 Ольга ВІННИЧУК
26 серпня 2025 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ОСНОВИ ДЕМОКРАТІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО**

підготовки фахівців **першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**
за освітньо-професійною програмою **Бакалавр з туризму і рекреації**
спеціальності **242 Туризм і рекреація**
галузі знань **24 Сфера обслуговування**
мова навчання **українська**

2025-2026 навчальний рік

Розробник програми:

Тетяна ГРУБІ, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри політології та філософії

Ухвалено на засіданні кафедри політології та філософії

Протокол № 9 від 26 серпня 2025 року

ПОГОДЖЕНО

Гарант освітньої програми

Вероніка БУТОРІНА

Зміст робочої програми навчальної дисципліни

1. Мета вивчення обов'язкового компоненту дисципліни професійної підготовки ознайомлення зі структурою громадянського суспільства, фіксацією характерних ознак, усвідомленням ролі та значення необхідного для нього економічного підґрунтя, політичних засад, ідейно-духовного фундаменту, розуміння змісту і напрямів діяльності різноманітних інститутів громадянського суспільства, принципів взаємодії громадянського суспільства, його інститутів з державою, органами влади та місцевого самоврядування.

2. Обсяг дисципліни

Найменування показників	Характеристика освітнього компоненту	
	денна форма здобуття вищої освіти	заочна форма здобуття вищої освіти
Рік навчання	2025-2026	-
Семестр вивчення	III семестр	-
Кількість кредитів ЄКТС	3 кредитів	-
Загальний обсяг годин	90 годин	-
Кількість годин навчальних занять	30 годин	-
Лекційні заняття	16 годин	-
Практичні заняття	-	-
Семінарські заняття	14 годин	-
Лабораторні заняття	-	-
Самостійна та індивідуальна робота	60 годин	-
Форма підсумкового контролю	залік	-

3. Статус дисципліни: обов'язковий компонент професійної підготовки.

4. Передумови вивчення дисципліни: ООК «Основи громадянського суспільства» відноситься до циклу дисциплін загальної підготовки, вивчається на 2 курсі в 3 семестрі.

5. Програмні компетентності навчання. Дисципліна сприяє формуванню у студентів таких компетентностей:

Інтегральна компетентність.

Загальні компетентності (ЗК):

ЗК 01 Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 02 Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК 03 Здатність діяти соціально відповідально та свідомо.

6. Очікувані результати навчання:

ПРН 16 Діяти у відповідності з принципами соціальної відповідальності та громадянської свідомості.

7. Методи навчання: словесні та наочні методи підготовки, розповідь, бесіда; презентація; метод порівняння, узагальнення, конкретизація; метод проблемного викладу матеріалу; цифрові методи навчання.

8. Засоби діагностики результатів навчання: опитування, виконання тестових завдань, модульна контрольна робота, екзамен, зокрема із використанням модульного об'єктно-орієнтованого динамічного навчального середовища Moodle.

9. Програма навчальної дисципліни:

Денна форма здобуття вищої освіти

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин			
	разом	У тому числі		
		Лекційні заняття	Семінарські заняття	Самостійна та індивідуальна робота
Суспільство як складна система, основні соціальні інститути.	10	2	2	6
Поняття та сутність сучасної демократії.	8	2	-	6
Основні концепції розвитку демократії та громадянського суспільства.	10	2	2	6
Держава як політична організація суспільства.	10	2	2	6
Форми державного правління та устрою	8	-	2	6
Сутність громадянського суспільства.	8	2		6
Структурні елементи та функції громадянського суспільства.	8	-	2	6
Інститути громадянського суспільства.	10	2	2	6
Демократія та її роль в утвердженні механізмів функціонування громадянського суспільства.	10	2	2	6

Багатопартійність в сучасному демократичному суспільстві.	8	2	-	6
Разом	90	16	14	60

10. Форми поточного і підсумкового контролю.

Основні методи контролю, відповідно до критеріїв оцінювання знань здобувачів освіти та ефективності засвоєння ними курсу, ґрунтується на таких формах участі студентів у освітньому процесі, які підлягають поточному контролю: виступ з основного питання на семінарському занятті, аналітична робота, модульна контрольна, самостійна робота.

Підсумкова оцінка є арифметичною сумою балів за поточний контроль, модульну контрольну роботу, виконання самостійної роботи, залік (І семестр) та екзамен (ІІ семестр).

11. Критерії оцінювання результатів навчання

Поточний контроль	Модульна контрольна робота	Самостійна робота	Підсумкова оцінка залік
45 балів	45 бали	10 балів	100 балів

Критерії оцінювання семінарського заняття

Оцінювання на семінарських заняттях відбувається за 12 бальною системою відповідно до критеріїв визначених «Положенням про рейтингову систему оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка». Максимальний бал оцінки поточної успішності здобувачів вищої освіти на навчальних заняттях рівний 12.

Рівні навчальних досягнень	Оцінка в балах (за 12-бальною шкалою)	Критерії оцінювання
Початковий (понятійний)	1	Здобувач вищої освіти володіє навчальним матеріалом на рівні засвоєння окремих фактів без зв'язку між ними: відповідає на запитання, які потребують відповіді „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	2	Здобувач вищої освіти мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності, робить спроби розповісти суть заданого матеріалу, проте відповідає лише за допомогою викладача на рівні „так” чи „ні”. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
	3	Здобувач вищої освіти намагається аналізувати на основі елементарних знань і навичок; виявляє окремі властивості; робить спроби виконання вправ, дій репродуктивного характеру; за допомогою викладача робить прості

		узагальнення. Здобувач порушує принципи академічної доброчесності.
Середній (репродуктивний)	4	Здобувач вищої освіти володіє початковими знаннями, знає близько половини навчального матеріалу, здатний певною мірою відтворити його; орієнтується у поняттях, визначеннях; самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	5	Здобувач вищої освіти знає половину навчального матеріалу, розуміє сутність навчальної дисципліни, може дати визначення понять, категорій (однак з окремими помилками); вміє працювати з підручником, самостійно опрацьовувати частину навчального матеріалу; робить прості узагальнення але окремі висновки не логічні, не послідовні. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
	6	Здобувач вищої освіти розуміє основні положення навчального матеріалу, може поверхнево аналізувати події, ситуації, робить певні висновки; відповідь може бути правильною, проте недостатньо осмисленою; самостійно відтворює більшу частину матеріалу; вміє застосовувати знання, користуватися додатковими джерелами. Здобувач переважно дотримується принципів академічної доброчесності.
Достатній (алгоритмічно дієвий)	7	Здобувач вищої освіти правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, оперує базовими теоріями і фактами, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; вміє наводити приклади на підтвердження певних думок; вміє самостійно користуватися додатковими джерелами; правильно використовує термінологію; здатен скласти таблиці, схеми. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	8	Знання здобувачем вищої освіти досить повні, він достатньо вільно застосовує вивчений матеріал; вміє аналізувати, робити висновки; відповідь повна, логічна, обґрунтована, однак з окремими неточностями; вміє самостійно працювати. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	9	Здобувач вищої освіти вільно володіє вивченим матеріалом, вміє аналізувати і систематизувати інформацію, робить аналітичні висновки, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; чітко тлумачить поняття, категорії, нормативні документи; формулює закони; може самостійно опрацьовувати матеріал, виконує прості творчі завдання; має сформовані типові навички. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
Високий (творчо- професійний)	10	Здобувач вищої освіти володіє глибокими і міцними знаннями; може визначати тенденції та суперечності різних процесів; робить аргументовані висновки; практично оцінює сучасні тенденції, факти, явища, процеси; розв'язує творчі завдання; може сприймати іншу позицію як альтернативну; знає суміжні дисципліни; використовує знання, аналізуючи

		різні явища, процеси. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	11	Здобувач вищої освіти володіє узагальненими знаннями з навчальної дисципліни; вміє знаходити джерела інформації та аналізувати їх, ставити і розв'язувати проблеми, застосовувати вивчений матеріал для власних аргументованих суджень у практичній діяльності (диспути, круглі столи тощо); спроможний самостійно вивчити матеріал; оцінювати різноманітні явища, процеси; займає активну життєву позицію. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.
	12	Здобувач вищої освіти має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності; використовує широкий арсенал засобів для обґрунтування та доведення своєї думки; розв'язує складні проблемні завдання; схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; уміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію; логічно та творчо викладає матеріал в усній та письмовій формі; розвиває свої здібності й нахили; використовує різноманітні джерела інформації; моделює ситуації в нестандартних умовах. Здобувач дотримується принципів академічної доброчесності.

Відвідування занять. Очікується, що всі студенти відвідають усі лекції і практичні заняття курсу. Студенти мають інформувати викладача про неможливість відвідати заняття. У будь-якому випадку студенти зобов'язані дотримуватися термінів виконання усіх видів робіт, передбачених курсом.

Оцінювання навчальної діяльності здобувачів вищої освіти **Самостійна робота (10 балів)**

Контроль за самостійною та індивідуальною роботою відбувається окремо, за 10-ю системою оцінювання. Здобувачі вищої освіти для виконання завдань самостійної можуть заводити окремий зошит, можуть виконувати їх в робочому зошиті або ж на листках А-4 формату. У разі їх відсутності – дозволяється захист питань самостійного опрацювання у формі колоквіуму (усно). Наявність або відсутність письмово виконаних завдань впливає на оцінку.

Успішно виконана самостійна та індивідуальна робота вважається, якщо студент отримав рейтинговий бал не менший 60% від загальної кількості балів виділених на неї, тобто не менше як 6 балів.

Критерії оцінювання

10 балів	Зміст відповідей відповідає проблемам завдань; повнота розкриття завдань; розкриття ключових аспектів завдань. Виконані завдання чітко структуровані. Текст не містить граматичних помилок. Відповіді посилюються всілякими формами графічної інформації: схемами, ілюстраціями тощо. Матеріал завдань представлено у повній та закінченій формі.
9 балів	Зміст відповідей відповідає проблемам завдань; зміст їх відповідає суті завдань, якісно і логічно розкритих у достатньо повній формі. Виконані

	завдання чітко структуровані, текст не містить граматичних помилок. Відповіді посилюються всілякими формами графічної інформації: схемами, ілюстраціями тощо. Матеріал завдань представлено у повній та закінченій формі.
8 балів	Зміст відповідей відповідає проблемам завдань; зміст їх відповідає суті завдань, якісно і логічно розкритих але не завжди у достатньо повній формі. Виконані завдання чітко структуровані, текст не містить граматичних помилок. Відповіді можуть посилюватись всілякими формами графічної інформації: схемами, ілюстраціями тощо. Матеріал завдань частково або не завжди закінчено.
7 балів	Зміст відповідей не зовсім відповідає суті визначеним завданням; відносно якісно і логічно розкритих але не завжди у достатньо повній формі; не повне розкриття ключових питань. Текст не містить граматичних помилок. Відповіді не посилюються різними формами графічної інформації: схемами, ілюстраціями тощо. Матеріал завдань частково або не завжди закінчено.
6 балів	Зміст відповідей не зовсім відповідає суті визначеним завданням; відносно якісно і логічно розкритих але не завжди у достатньо повній формі; не повне розкриття ключових питань; не усі питання опрацьовано. У тексті зустрічаються граматичні помилки та неточності. Відповіді не посилюються різними формами графічної інформації: схемами, ілюстраціями тощо. Матеріал завдань частковий або не завжди закінчений.
5-0 Балів (не зараховано)	Студент допускає грубі помилки при виконанні роботи. Не розуміє сутність її виконання. Не може розкрити та обґрунтувати поставлені питання. Студент не здатен захистити виконані завдання.

Критерії оцінювання модульної контрольної роботи (25 балів)

Після вивчення усього матеріалу здобувачі вищої освіти пишуть модульну контрольну роботу.

Модульна контрольна робота виконується у письмовій формі (у вигляді відповідей на три зазначених питання або тестових завдань одного рівня, ваговий бал кожного з яких становить –1). До її написання допускаються усі студенти. Здобувачі вищої освіти, які за результатами виконання модульних контрольних робіт отримали рейтинговий бал менший 60 % від максимальної кількості балів, виділених на цей вид роботи, а також ті, що не з'явилися для виконання або не виконали завдань, вважаються такими, що мають академічну заборгованість за результатами поточного контролю, ліквідація якої є обов'язковою.

З дисципліни «Основи демократії та громадянське суспільство» здобувачі пишуть одну модульну контрольну роботу.

Оцінювання модульної контрольної роботи

Шкала ECTS	Бали для I семестру	Бали для II семестру	Критерії оцінювання
«відмінно»	45-40 бали	25-23 бали	Здобувач вищої освіти у відповідях на варіант МКР демонструє глибокі знання з Основ демократії та громадянського суспільства, повною мірою володіє

			матеріалом, що дозволяє виявляти розуміння змісту предмету, його основних положень, категоріального апарату тощо, може обґрунтовувати свої судження, аргументуючи правильну відповідь, логічно та послідовно формулює текст відповідей на поставлені завдання.
«добре»	39-33 бали	22-19 балів	Результати відповідей здобувача вищої освіти на варіант МКР відповідають тим самим вимогам, що й для оцінки «відмінно», але при цьому здобувач допускає певні неточності та незначні помилки. Здобувач володіє матеріалом, правильно відповідаючи на поставлені завдання, логічно формулює відповіді, намагаючись аргументувати їх.
«задовільно»	32-27 балів	18-15 балів	Відповіді здобувача вищої освіти на варіант МКР дозволяють виявити знання і розуміння основних положень предмета, певне володіння категоріальним апаратом, проте характеризуються фрагментарністю, відсутністю повноти та аргументованості. Здобувач допускає помилки при відповідях на питання МКР, не вміє достатньо обґрунтувати свої судження.
«незадовільно»	27 і менше	14 і менше	Відповіді здобувача вищої освіти на варіант МКР не виявили знань та розуміння основних положень предмета, що спричинило значну кількість помилок або, взагалі, повну/часткову відсутність відповідей. Здобувач не вміє логічно побудувати відповідь, обґрунтовувати свої судження, плутається у розумінні категоріального апарату тощо.

Академічна доброчесність. Очікується, що роботи студентів будуть їх оригінальними дослідженнями чи міркуваннями. Відсутність посилань на використані джерела, фабрикування джерел списування, втручання в роботу інших студентів становлять, але не обмежують приклади можливої академічної недоброчесності. Виявлення ознак академічної недоброчесності в письмовій роботі студента є підставою для її не зарахування викладачем, незалежно від масштабів плагіату чи обману.

URL: <https://integrity.kpnu.edu.ua/>

Визнання результатів неформальної та (або) інформальної освіти.

У випадку, якщо здобувач освіти отримав знання у неформальній та інформальній освіті, зарахування результатів навчання здійснюється згідно «Порядку визнання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти (нова редакція)», зокрема, якщо їх тематика відповідає змісту навчальної дисципліни (окремій темі). URL: <https://drive.google.com/file/d/19GCSM3y-K496gs8RQJp0mO9FjUJumB4T/view>

В неформальній освіті:

- закінчення професійних курсів, семінарів або тренінгів, тематика яких відповідає змісту освітнього компоненту (окремій темі);
- підготовка конкурсної наукової роботи;
- призове місце на Всеукраїнському конкурсі студентських наукових робіт;
- призове місце на Всеукраїнській студентській олімпіаді;

В інформальній освіті:

- наявність наукової публікації;
- громадська або волонтерська діяльність;

Рейтингова оцінка з кредитного модуля

Рейтингова оцінка з кредитного модуля – сумарна підсумкова оцінка за багатобальною шкалою рівня засвоєння здобувачем вищої освіти певного кредитного модуля (навчальної дисципліни) упродовж його вивчення.

Таблиця відповідності шкал оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Рейтингова оцінка з кредитного модуля (навчальної дисципліни)	Підсумкова оцінка за шкалою ЄКТС	Підсумкова оцінка за національною шкалою	
		екзаменаційна	залікова
90-100 і більше	A (відмінно)/Excellent	відмінно	Зараховано/ Passed
82-89	B (добре)	добре	
75-81	C (добре)/Good		
67-74	D (задовільно)/Satisfactory	задовільно	
60-66	E (достатньо)/Enough		
35-59	FX (незадовільно з можливістю повторного складання)/Fail	незадовільно	не зараховано /Fail
34 і менше	F (незадовільно з обов'язковим проведенням додаткової роботи щодо вивчення навчального матеріалу кредитного модуля)/Fail		

12. Умови визначення успішного засвоєння освітнього компоненту «Основи громадянського суспільства»:

- кредити присвоюються здобувачам вищої освіти після завершення навчальної дисципліни та успішного оцінювання досягнутих ними результатів навчання;

- критерієм успішного проходження здобувачем вищої освіти оцінювання результатів навчання є досягнення ним мінімального порогового рівня оцінок за кожним запланованим результатом навчання освітнього компоненту та мінімального порогового рівня оцінки за освітнім компонентом загалом, яких складає 60 % від максимально можливої кількості балів, визначеної відповідними нормативними документами Університету;

- здобувачам вищої освіти, які за результатами підсумкового контролю отримав незадовільну оцінку, дозволяють ліквідувати академічну заборгованість після належної підготовки;

- ліквідацію академічної заборгованості за результатами семестрового контролю дозволяють до початку наступного семестру в час, визначений графіком ліквідації академічної заборгованості, та допускають не більше двох разів: перший раз – викладачеві, другий – комісії, яку створюють за розпорядженням декана факультету;

- за неуспішного проходження оцінювання результатів навчання за освітнім компонентом кредити здобувачу вищої освіти не присвоюють.

В умовах застосування дистанційних технологій навчання організація поточного і семестрового контролю відбувається відповідно до «Порядку організації поточного та семестрового контролю із застосуванням дистанційних технологій навчання в Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка (зі змінами)» URL : (<https://drive.google.com/file/d/15qM6nANtvOZxOYz4Hzc8DZNgnAiLzz/view>).

13. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна.

Для проведення лекційних занять використовуються мультимедійна лекційна аудиторія, мультимедійний проєктор, екран для проєктора; ноутбук або персональний комп'ютер, мережа Інтернет, модульне об'єктно-орієнтоване динамічне середовище MOODLE, конференції у Google Meet.

14. Рекомендована література

Основна:

1. Віннічук О., Маркітантов В., Чабанов В. Вплив е-технологій на формування взаємовідносин влади та громадян в сучасній Україні. *Політикус*. Науковий журнал. 2021. Вип. 4. С. 20-26.

2. Громадянське суспільство: курс лекцій / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2023. 153 с.

3. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп. / В. М. Яблонський та ін. ; за ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.

4. Громадянське суспільство в Україні : сучасний стан, виклики, стратегія модернізації : монографія. У 2-х т. Т. 1. Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ : Юридична думка, 2018. 676 с.

5. Грубі Т. В., Чистяков С.А. Cancel culture як соціальна практика у системі сучасних політичних відносин. *Габітус: науковий журнал з соціології та психології*. Тематична рубрика: соціальні структури та соціальні відносини. Вип. 60. 2024. С.11-15. DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.

6. Мірошніченко В. І., Грубі Т. В. Урахування толерантності у формуванні громадянської компетентності студентів технічного коледжу. *Наукові записки*.

Серія: Педагогічні науки, 2024. Вип. 213. С. 52-56. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-213-52-56>.

Допоміжна:

1. Віннічук О. В., Білецька Т. В. Психологічні аспекти в політичній рекламі: український досвід. Вісник Національного університету оборони України. 2021. Вип. 58 (5), С.41-47. URL: <http://visnyk.nuou.org.ua/article/view/224404>

2. Віннічук О., Маркітантов В., Чабанов В. Вплив е-технологій на формування взаємовідносин влади та громадян в сучасній Україні. *Політикус*. Науковий журнал. 2021. Вип. 4. С. 20-26.

3. Головатий М. Демократія: історія, теорія, практика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. та аспірантів-політологів / М. Ф. Головатий. К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2011. 230 с.

4. Громадянська освіта: теорія і методологія навчання / Т. Асламова, Т. Бакка, В. Бортніков, Т. Гінєтова та ін. Київ : Вид-во «ЕТНА-1», 2008. 174 с. http://sites.znu.edu.ua/interactiv.edu.lab/Posibnyky/TTG_main.pdf.

5. Грубі Т. В., Жаровська О. П. Деонтологічні засади громадянського виховання учнів старших класів на основі національних традицій. Наука і техніка сьогодні. (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»): Журнал. 2022. № 11(11). С. 85-95. [https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-11\(11\)-85-94](https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-11(11)-85-94).

6. Грубі Т.В., Купчишина В. Ч. Особливості формування етнополітичної культури сучасної України. Вчені записки : науковий збірник Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія : Психологія. Том 35 (74) № 1 2024. С. 55-61. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.1/10>

7. Доморослий В. Основи демократії (для студентів неспеціальних факультетів усіх форм навчання) : навчальний посібник. Умань : ВВЦ «Візаві», 2021. 158 с.

8. Жадан І. Громадянська компетентність: соціальні очікування і реалії : монографія / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної соціальної та політичної психології. Кропивницький, 2022. 110 с.

9. Маркітантов В. Безпосередня демократія: можливості реалізації в сучасних умовах. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка* : зб. за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів: вип. 13, у 3 т. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2014. Вип. 13. Т. 1. С. 31-33.

10. Маркітантов В. Органи місцевого самоврядування як елемент політичної структури громадянського суспільства. *Становлення громадянського суспільства: європейський досвід та українські реалії* : зб. матеріалів науково-теоретичної конференції. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. С. 25-28.

11. Основи демократії. Права людини та їх забезпечення в умовах суспільних змін : навч. посібн. / О.В. Філонов, В.М. Субботін, В.В.Пашутін, І. Я. Тодоров. Київ : Знання, 2006. 215 с.

12. Скрипнюк О. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика). Київ : Логос, 2006. 368 с.

13. Угрин Л., Щурко О. Громадянська компетентність в умовах сучасної демократії. Політікус. 2021. Вип. 6. С. 73-78.
<http://dSPACE.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/14726/1/Uhryn.pdf>.

14. Цветков В. Демократія і державне управління: теорія, методологія, практика: монографія / НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ : Юридична думка, 2007. 336 с.

15. Рекомендовані джерела інформації.

1. Корисні ресурси Інтернету:

Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. URL : <https://ipien.gov.ua/>

Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України. URL : <http://ird.gov.ua/>

Національний інститут стратегічних досліджень. URL : <https://niss.gov.ua/>

Мережа аналітичних центрів України. URL : <http://www.intellect.org.ua/>

Міжнародний центр перспективних досліджень URL : <http://www.icps.kiev.ua/library>

Онлайн бібліотека по політології і політ. наукам URL : <http://politics.ellib.org.ua/>

Український інститут майбутнього. URL : <https://uifuture.org/>

Український незалежний центр політичних досліджень. URL : <http://www.ucipr.kiev.ua/>

Prometeus.org.ua